

СКЛАДОВІ ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ ДО СИСТЕМАТИЧНОГО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

У статті розглядаються основні компоненти готовності дітей шестирічного віку до школи. Розкрито сутність понять психологічна і педагогічна готовність дитини до систематичного навчання.

This article deals with the fundamental components of readiness for school of children of six. The concept of psychological and pedagogical readiness is described.

Перехід до початку систематичного навчання дітей з шестирічного віку актуалізує проблему їх підготовки до школи. Практика засвідчує, що не всі діти готові до навчання в школі, що викликано комплексом причин: особливості вищої нервової системи, фізичний стан, психологічна неготовність, відхилення у темпах психо-фізіологічного розвитку тощо. Зрозуміло, що недостатня підготовленість до навчальних навантажень призводить до невдач, до сприймання навчання як непосильної ноші, що приводить до зникнення інтересу до навчання, небажання іти до школи.

Проблема підготовки дитини до школи знайшла достатнє висвітлення у психолого-педагогічній літературі. Психологічним аспектом готовності до навчання присвячено роботи Л.Виготського, Л.Божович, Г.Костюка, О.Леонтьєва, О.Моляко, Д.Ельконіна, а також І.Дубровіної, Є.Панька. Передумови готовності до школи розглядалися В.Мухіною, С.Єфімовою, О.Урбанською, Н.Черепанською. Система організації занять з дітьми відображено у дослідженнях В.Кузя, Т.Тарунтаєвої, З.Плохій, Л.Титаренко, А.Усової та ін., поєднання педагогічної і психологічної підготовки з навченістю – М.Безруких, Є.Кравцова, З.Карпенко, Є.Павлютенкова, О.Проскури. Різним її аспектам присвячені праці Я.Коломінського, А.Богущ, Л.Артемової, Е.Карпової.

Як показує аналіз теорії і практики з проблеми, поки не існує єдиного й чіткого визначення понять “функціональна”, “психологічна” готовність чи “шкільна зрілість”, що ускладнює не тільки саму підготовку дитини до школи, а й координацію зусиль школи, сім'ї, дитячого дошкільного закладу у цьому процесі.

Отже, проблема готовності дитини до школи потребує термінового розв'язання як на науковому, так і на практичному рівнях. Як показують дослідження, спеціальна підготовка дитини здатна забезпечити достатній для навчання в школі рівень розвитку інтелектуальної та емоційно-вольової сфер психіки; сформувати у них необхідні передбачені змістом суттєві ознаки понять і явищ, які діти вивчатимуть у початковій школі. Водночас штучне зміщення змісту предметних вимог початкової школи на нижчу ступінь навчання – дошкільну – значно ускладнює ситуація, оскільки діти механічно запам'ятовують поняття, не усвідомлюючи їх, перевантажують пам'ять надлишковим обсягом незрозумілих предметних умінь, втрачаючи інтерес до навчання.

Метою нашої статті є розкриття сутності основних складових готовності дитини до школи.

Ознайомлення з відповідними літературними джерелами дає підстави стверджувати, що під шкільною зрілістю слід розуміти процес оволодіння дітьми уміннями, знаннями, здібностями, мотивацією й іншими необхідними для оптимального рівня засвоєння шкільної програми поведінковими характеристиками. Так, М.Удовенко [9] “шкільну зрілість” розуміє як цілісний психічний стан високого ступеня розвитку тих якостей і процесів, що переживають свій розквіт саме в дошкільний період. На думку Л.Венгера [3], для дітей шестирічок найбільш типовим вважається кооперативно-змагальний характер спілкування з однолітками, довільність у сфері спілкування з дорослими і відкриття своїх переживань у сфері самосвідомості. Насамперед це сформованість прийомів ігрової діяльності; високий

рівень розвиненості соціальних емоцій і морального розвитку; наявність уяви; високий рівень наочно-образного мислення, пам'яті та мовлення.

“Психологічний вік” характеризується певним рівнем особистісного зростання, розвиненістю провідної діяльності та основною формою взаємодії з дорослими і однолітками. Тут основним критерієм цього показника є вихідний рівень функціональної готовності чи неготовності дитини до школи. Іншими словами, рівень нормативного дозрівання певних мозкових структур, нервово-психічних функцій умовам і завданням шкільного навчання.

“Психологічна готовність” за своїм змістом поняття дещо ширше і розглядається як комплексне багаторівневе новоутворення (М.Безруких, О.Запорожець, Л.Венгер, І.Дубровіна), як певний стан психічного розвитку особистості дитини у перехідний період від дошкільця до шкільного віку [1;3;6;8]. У той же час, як підкреслює Л.Венгер, у дошкільника не може бути сформованих “шкільних” якостей в чистому вигляді, оскільки вони розвиваються тільки у процесі діяльності. Тобто, вони не можуть з'явитися без створення специфічних умов організації певних видів роботи, що є характерними і необхідними для повноцінного розвитку дитини в дошкільньому віці. Отже, психологічна готовність, насамперед, полягає в тому, що дошкільник оволодіває передумовами до засвоєння “шкільних” якостей. Крім того, готовність не завжди чітко визначається хронологічним календарем і може сформуватися або задовго до, або набагато пізніше після вступу до школи. Одне слово, готовність до навчання визначається як комплекс психічних якостей, необхідних для успішного початку навчання дитини у школі. Наприклад, позитивне ставлення до школи і навчання (мотиваційна готовність), високий рівень розвитку довільної поведінки (вольова готовність), наявність необхідного запасу знань, умінь і навичок, рівень розвитку пізнавальних процесів (розумова готовність), сформованість якостей, що забезпечують встановлення взаємин із дорослими й однолітками, входження в колектив, виконання спільної діяльності (моральна готовність).

На думку низки вчених, готовність до школи є комплекс якостей, що забезпечують уміння вчитися (Л.Артемюва, О.Запорожець, О.Леонтьєв, О.Люблінська, В.Мухіна). Дослідники у це поняття включають розуміння дитиною змісту навчальних завдань, усвідомлення способів виконання дії, наявність навичок самоконтролю. Уміння спостерігати, слухати, запам'ятовувати, робити вольові зусилля для розв'язання висунутих проблем та ін.

Готовність до навчання у школі, на думку О.Запорожця, “є цілісною системою взаємозалежних якостей дитячої особистості, зокрема особливості її мотивації, рівня розвитку пізнавальної, аналітико-синтетичної діяльності, ступінь сформованості механізмів вольової регуляції дій тощо” [8:32]. Для частини вчених психологічна готовність дитини до школи безпосередньо пов'язана з формами мислення, творчою уявою, вольовою і мотиваційною готовністю, а також бажанням зайняти нову соціальну позицію, ставлення до вчителя, розвиток необхідних форм спілкування тощо (О.Венгер, В.Давидов, Д.Ельконін).

Водночас М.Безруких, І.Дубровіна, С.Єфімова поєднують поняття готовність і шкільна зрілість і вважають, що готовність дитини до систематичного навчання у школі забезпечується необхідним рівнем морфологічного, функціонального і психічного розвитку дитини, тобто відповідності ступеня дозрівання певних мозкових структур, нервово-психічних функцій, що забезпечують адаптацію до умов і вимог шкільного навчання.

У цілому психологічна готовність до навчання в школі визначається: наявністю уявлень про природні й соціальні явища, загального запасу знань про навколишній світ, про людей, про себе; уміння керувати своєю увагою; наявність аналітичного мислення і розвиненість його форм; інтерес до занять; інтерес до нових знань; володіння розмовною мовою; розвиток тонкої моторики руки і сенсомоторних координацій.

Дослідження вчених, педагогів і психологів доводять, що формування готовності до школи передбачає розвиток здатності до виконання соціальної ролі учня. Це – потреба в спілкуванні, розвиненість певних комунікативних здібностей; уміння підкорятись інтересам

дитячих груп; спроможність відстоювати власну точку зору; брати участь у житті класу; здатність відповідати за свої вчинки та ін.

Успішна адаптація до школи тісно пов'язана із самосвідомістю дитини, яка проявляється в самооцінюванні, у розумінні себе, своїх якостей, можливостей. Самооцінка як складне динамічне особистісне утворення є одним із показників особистісної готовності дитини до школи. Існує тісний зв'язок успіхів з оволодінням навчальною діяльністю й розвитком особистості. Це пояснюється тим, що в самооцінці інтегрується те, чого досягла дитина, і те, до чого вона прагне, тобто це проект її майбутньої діяльності.

Другою складовою особистісної готовності є вміння будувати стосунки з однолітками, де особливого значення набуває засвоєння правил поведінки. Статус дитини забезпечується її гуманістичною спрямованістю, вмінням співвідносити власні інтереси з інтересами своїх однолітків, встановлювати з ними відповідні стосунки.

Функціональна готовність до навчання нерозривна з показником стану здоров'я дитини. Хвороба знижує можливості дитини, підвищує втомлюваність, низьку розумову працездатність, порушення поведінки, що, як правило, призводить до низької успішності. Крім того, стурбованість педагогів і батьків викликає і психічне здоров'я дітей. Як засвідчує практика, вже протягом перших днів у школі виділяються учні, для яких шкільний режим і навчальне навантаження непосильні. Такі учні неспокійні, швидко втомлюються, лягають на парту або ходять по класу, відчувають проблеми в оволодінні навичками лічби, письма та читання [3;5;8].

Структурний аналіз отриманих матеріалів дослідження дозволив обґрунтувати систему діагностики "шкільної готовності", що базується на даних як педагогічних, так і психологічних досліджень. Для цього використовується комплексний критерій, що включає п'ять основних компонентів готовності: інтелектуальна, фізична, мотиваційна, емоційно-вольова та комунікативна готовність. Загальна оцінка підготовки дитини до школи має здійснюватися за певним алгоритмом, що передбачає крім критеріїв, їх змісту й методів вивчення, також показники "готовності" дитини до школи.

Діагностування цього новоутворення ґрунтується на нормативах Базового компоненту дошкільної освіти (БКДО), який визначає, окрім обов'язкового мінімуму змісту основних освітніх програм, вимоги до рівня розвиненості, вихованості та навченості дітей дошкільного віку. Так, розумова (інтелектуальна) готовність передбачає загальну інформованість, кругозір, достатній рівень розвитку пізнавальної діяльності, уяви, мислення та мови. проявляється це в наявності у дітей системи уявлень про природу та деякі соціальні явища, уміння розуміти завдання, інструкцію, визначити способи виконання завдань. здійснювати звуковий аналіз слова, наявності певного словникового запасу, розвитку зв'язної мови, а також елементів обчислювальних навичок.

Емоційно-вольова зрілість діагностується через визначення готовності дитини переборювати труднощі, наявність інтересу до пізнання, організованість, розвиток довільної уваги. Це визначається через здатність дошкільника до вольових зусиль, домагання досягнення поставленої мети, здатність до самостійності, вміння планувати роботу, володіння правилами поведінки.

Мотиваційна готовність виявляється шляхом виявлення здатності до планування власних дій, ставлення до навчальної ситуації, наявності вольових зусиль та ін.

Фізична готовність передбачає визначення стану здоров'я дитини, координацію, готовність руки до письма, стан м'язової сили та ін.

Комунікативна готовність передбачає наявність певного рівня розвитку мови, вміння сприймати і репродукувати інформацію, наявність навичок читання, вміння спілкування, бажання вести діалог.

Діагностика покомпонентної шкільної готовності дитини передбачає використання комплексу методів. Це, зокрема, бесіди, завдання на класифікацію, аналіз мовних звітів, рішення простої математичної задачі, завдання на звуковий аналіз слова, тестування, педагогічне спостереження, система творчих завдань, педагогічні ситуації та ін.

Змістове наповнення БКДО та методика його реалізації базуються на таких узагальнених показниках, як базисні психологічні якості та властивості дитини, якісні новоутворення психічного розвитку та врахування сенситивного періоду при оволодінні об'єктом відповідних знань, умінь і навичок у процесі розумового, соціального і фізичного становлення особистості дошкільника.

Таким чином, незважаючи на розмаїття підходів до готовності до школи, залишаються незмінними критерії визначення цього особистісного новоутворення, за якими можна оцінити ступінь підготовки дитини до систематичного навчання. Важлива роль у контексті формування шкільної готовності, звичайно, відводиться набуттю дошкільником певного досвіду – знання, уміння і навички наявні у нього на момент вступу до школи. Йдеться про педагогічну готовність. Оптимальним на сучасному стані дошкільної освіти є поєднання показників психологічної і педагогічної підготовки дитини до школи. Це – загальний фізичний і психічний її стан, рівень розвитку здібностей, мотиваційної готовності, володіння умінням вчитися, сформованість пізнавальних інтересів і нахилів, сприйняття нової соціальної ролі учня.

У перспективі передбачається наукове обґрунтування процесу підготовки дошкільників, орієнтованого на упередження завдань початкового навчання, а також розробка змісту дошкільної підготовки, який передбачав би спрямованість на загальний розвиток, а не вузько предметне визначення переліку знань, умінь і навичок дошкільника.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безруких М. М. Школьные трудности у учащихся первых классов. – М., 1998. – 64 с.
2. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія – К.: Видавничий дім “Слово”, 2004 – 376 с.
3. Венгер Л. А. Психологическая готовность ребенка к школе // Вопросы психологии. – 1984. – № 4. – С. 12-14.
4. Вільчковський Е. С., Курок О. І. Фізичне виховання дітей в дошкільному закладі. – К.: РВВ ГДПУ, 2001. – 253 с.
5. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения: Опыт теоретического и экспериментального психологического исследования. – М.: Педагогика, 1986. – 240 с.
6. Дубровина И. В. Школьная психологическая служба. – М., 1991. – 223с.
7. Дьяченко О. М., Лаврентьева Т. В. Психическое развитие дошкольника. – С.: Знание, 1980. – С. 2-26.
8. Запорожец А. В. Интеллектуальная подготовка детей к школе // Дошкольное воспитание. – 1977. – № 8. – С. 30-34.
9. Удовенко М. Діагностика психологічної готовності 6-річних дітей до навчання в школі // Початкова освіта. – 2003. – № 18 (210). – Травень. – С. 14-46.

УДК 371: 612.6

Т.О. Кот

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ МЕТОДІВ ТА ПРИЙОМІВ РОБОТИ З ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЩОДО ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ СУДЖЕНЬ НА УРОКАХ ЧИТАННЯ (ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ПРОЗОВИХ ТВОРІВ)

У статті висвітлено особливості використання різних методів і прийомів роботи з дітьми молодшого шкільного віку з формування морально-етичних суджень на уроках читання під час вивчення.

The peculiarities of the usage of different methods and devices of children's education of forming moral and ethic thoughts on lessons of reading have been lit up in the article.